

Archeologie středověké a novověké sakrální architektury

7. Kostely a kláštery, plakety, votivní předměty a doklady liturgické činnosti.

Sakrální architektura

- Stavební podoba klášterů (claustrum) se vyvíjela postupně.
- **Dispozice** – základní schéma rozmístění jednotlivých objektů má podobu benediktínských klášterů, které od okolního světa oddělovala zeď.
- **Kolonizační stavební provizória:**
- **Dřevěná zástavba** – předpokládá se u každého kamenného kláštera
  - jde o torza rozsáhlých budov nesoucích mladohradištní znaky (dřevěné nosné kůly nebo zahloubené objekty s kůlovou konstrukcí)
- **Břevnov** – kamenné stavby kostela s konventem měly pravděpodobně dřevěné předchůdce, které se však dodnes nepodařilo nalézt
  - k nejstarším kamenným stavbám náleží východní krypta baziliky včetně východního chóru a části bočních lodí.

Sakrální architektura

- **Ostrov** – dřevěné stavby budované domácí technikou sloužily 200 let
  - zbytky dřevěného kostela pod pozdější románskou bazilikou, severně dřevěné příbytky, které respektovaly pozdější románský a gotický rajský dvůr
  - zánik dřevěných staveb po požáru v r. 1137, pak klášter kamenný, který zachoval stavební schéma dřevěného předchůdce (princip stabilitatis loci)
  - jako první byla budována bazilika (až do konce 1/3 13. stol.)
  - severně baziliky s hroby konventu vznikla nová klauzura
- **Sázava** – 100 až 200 let dřevěný a v 11. stol. nahrazen kamennými objekty
  - původní kostel byl dřevěný (v místě chóru), kolem dřevěné budovy
  - jižně východní křídlo klauzury, které sestávalo z velké dřevěné budovy (6 x 12 m)
  - kamenný chrám, který nahradil dřevěný, byl vysvěcen v roce 1095 a stavebně byl dokončen r. 1161
  - v sev. zahradě: laické sídliště (služebníci); v již. zahradě: pohřebiště

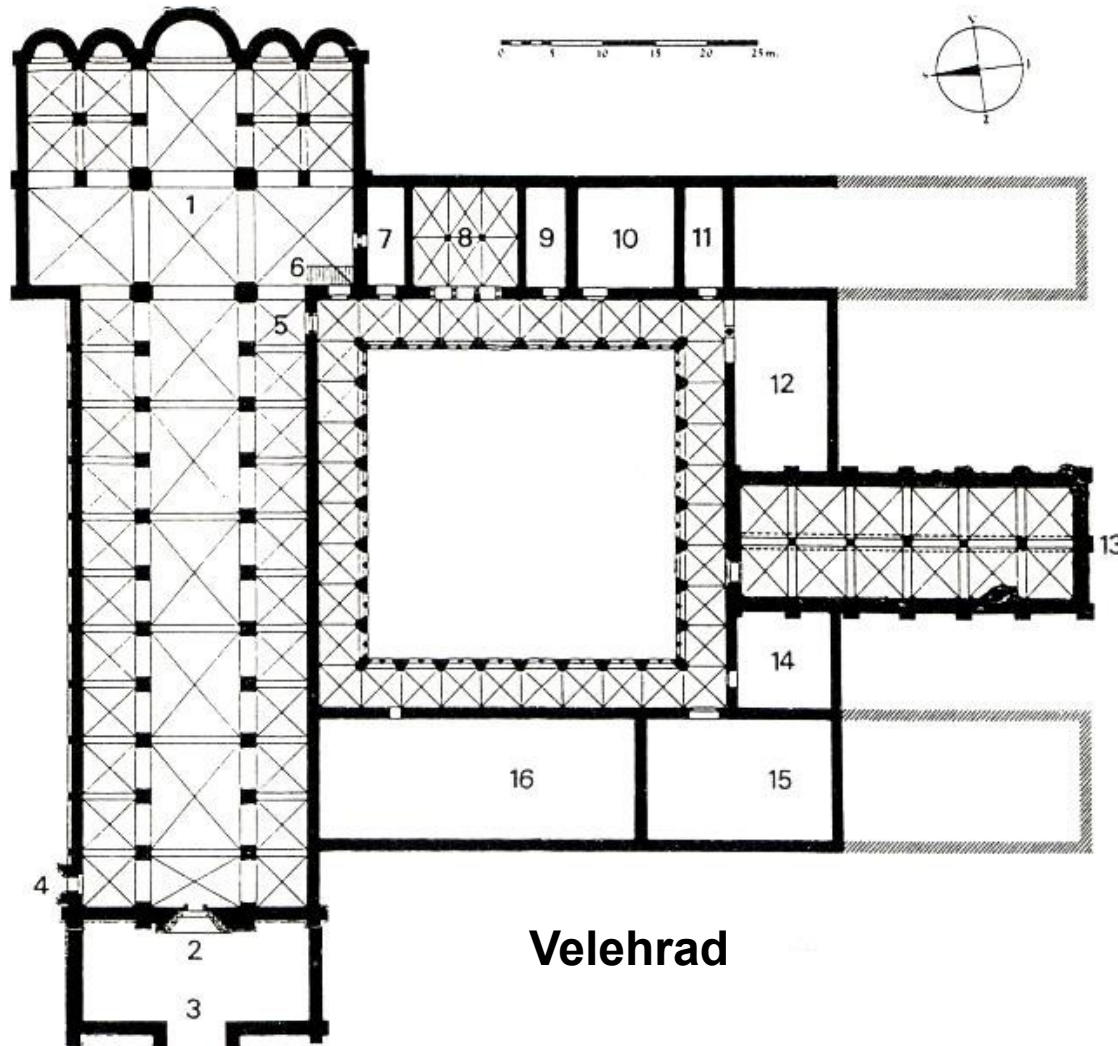
Půdorysné schéma kláštera

- **Benediktíni** – vypracovali model kláštera jako promyšleného stavebního celku s dispozicí budov určených pro potřeby řeholních společenství – stavební kánon (st. Gallen - kamenná projekce duchovního programu – 9. stol). Ustálené stavební schéma převzaly cisterciácké kláštery i další řády.
- **Od 12. stol.** – s prosazením gotického slohu se uplatnil nový přístup, který nerozlišoval mezi budovami významnými a méně důležitými: hospodářskými dvory (grangie).
- Práce byla chápána jako jiná forma modlitby a o dvůr se pečovalo stejně jako o svatostánek.
- **Benediktínské kláštery** – strohé bez vnějších ozdob, bez obrazů (zakázala generální kapitula, jen P. Marie)
  - měla do nich přístup veřejnost – o poutích.
- **Cisterciácké kláštery** – byly pro veřejnost uzavřené.

Půdorysné schéma kláštera

- **Klášter** – **budovy konventu** (dům opata, dům pro hosty, špitál, dvůr)
  - s pravidelným **rajským dvorem**, obklopeným **ambitem** (křížová chodba - spojení částí konventu)
  - rozdělení na část:
    - a) **mnišskou** – východní křídlo konventu:
      - kapitulní síň* – místnost pro shromáždění a práci
      - dormitář* – ložnice v patře
      - reflektář* – kuchyň, jižní křídlo
      - klefaktorium* – ohřívárna, jediná v klášteře
    - b) **konvršskou** – západní křídlo: dormitář v patře
- **Kostel** – ústřední jádro, k němuž z jižní strany přiléhaly budovy kláštera
  - půdorys latinského kříže s chórem, odděleny letnerem
  - východní: chórová, mnišská
  - západní: konvršská

Půdorysné schéma cisterciáckého kláštera:

- 1 - Klášterní kostel,
- 2 - Západní průčelí kostela
- 3 - Předsíň kostela
- 4 - Severní portál do trojlodí
- 5 - Vchod z křížové chodby do kostela
- 6 - Schodiště z kostela do dormitoria
- 7 – Sakristie
- 8 - Kapitulní síň
- 9 - Schodiště do dormitáře mnichů?
- 10 - Hovorna-parlatorium
- 11 – Průchod
- 12 - Ohřívárna-kalefaktorium
- 13 – Refektář
- 14 – Kuchyně
- 15 - Refektář konvršů
- 16 - Dormitář konvršů

Půdorysné schéma kláštera:

- Trojlodní bazilika – na západě
- **Scriptorium** a knihovna – severně transeptu
- **Clausura** – vytápěná místnost na jižní straně s pravoúhlým rajským dvorem
- **Ambit** – chodba kolem dvora
- **Kapitulní síň** – jako součást klausury se objevuje až v 11. stol.
- Vytápěná místnost – kľefaktorium s hypokaustem (topením)
- **Dormitář** – v prvním patře
- Východní křídlo – lázně a latriny
- jižní křídlo – **reflektář** s chodbou ke kuchyni
- jižně od kuchyně – budovy pivovaru a pekárny
- západní křídlo – **cellarium**, místnost pro návštěvy
- severní strana kostela – ubytovna mnichů, příbytek pro hosty, palác opata
- hřbitov slouží jako ovocná zahrada, příbytek zahradníka
- jižně od kláštera hospodářské objekty – sýpka, budovy řemeslníků, stáje aj

Církevní objekty

- **Kostely** – jejich vznik je spjat se vznikem církevní organizace
  - centra farních okruhů a měly funkci liturgickou (bohoslužebnou)
  - archeologicky je rozpoznatelná jejich křestní funkce (ve středověku ponořením do křtiteľnice (nádrž – piscina sacra: bazilika sv. Jiří)
  - doloženo v písemných pramenech pro kostel v Úněticích z 12. st.
  - měly většinou obdélný půdorys: jedno i vícelodní
  - na západní straně stála jedna či více věží
  - na východě presbytář s oltářem (půlobloukový nebo podkovovitý)
  - opěrné pilíře: čtvercové, obdélné
  - empory: určují vlastnické kostely (bazilika v Živohošti)
    - vyvýšená tribuna, na níž šlechtic a jeho rodina sledoval bohoslužby
  - gotické: lomené oblouky, opěrné pilíře - lichoběžníkové
  - hřbitovy: od 12/ 13. stol. pohřbívání v půdě vysvěcené knězem
- **Patrocínia:** nejstarší předrománské kostely na hradištích: zasvěcení sv. Klimentu
  - románské kostely před pol. 12. stol.: sv. Gothard a mladší sv. Havel
  - románské kostely 12.-1.pol. 13. stol.: sv. Jakub a Martin (kolonizace)

- **Hřbitovy** – ohrazeny zdí, sloužily k pochováání zemřelých
  - poskytují doklady pronikání křesťanství i pohanských přežitků obolus mrtvých (charónova mince)
  - proti zbytkům pohanství vydal Břetislav I. (1035-55) tzv. Břetislavovy dekrety
- **Osária** – kostnice, Sedlec u Kutné Hory, Hallstatt u Salzburgu
  - sběrné pohřebiště pro více rodin či sídlišť
  - celkový počet kostí podle počtu určité kosti (pravý femur, pravý radius)
  - Koválov u Žabčic – pod presbytářem krypta druhotně použitá jako kostnice (asi 300 jedinců)
Pohořelice – Klášterka, Strachotín, Mušov, Brno – Petrov
- **Karnery** – spácielně budované pohřební kaple s apsidou přiložené ke kostelu
  - většinou dvoupodlažní: dole osárium, nad ním kaple pro máry
(Mstěnice, Staré Město, Podivín, Petronell, Mödling)
  - někdy jde jen o prosté jámy 2 x 2 m vyplněné lidskými kostmi
  - vznikají již před polovinou 13. stol.

